

**The education during the announcement period of republic within
the construction and transformation period**
Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan inşa ve değişim sürecinde eğitim

B. Mehmet Bozaslan*, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dumlupınar University, Turkey.

Emel Çokoğullar, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dumlupınar University, Turkey.

Suggested Citation:

Bozaslan, M., B. & Çokoğullar, E. (2014). The education during the announcement period of republic within the construction and transformation period, *International Journal of Innovative Research in Education*. <http://sproc.org/ojs/index.php/IJIRE>, 1(2), 53-60

Seçim ve hakem süreci Sorumlusu Doç. Dr. Zehra Ozcinar, Atatürk Öğretmen Akademisi, Kıbrıs.

©2014 Sciencepark Research, Organization & Counseling. All rights reserved.

Abstract

Every society is bound to struggle to create the conditions and mechanisms in convenient with the own life experience within the historical perspective. This struggle aims to provide the social order or change the existing social structure. The institution of education becomes the primary actor of changing in line with shaping the individual targets. After the establishment of the Republic in 1923, the education system has been reorganized and determined its own principles in order to enhance the mission of social change, transformation and construction. Therefore, the education system has transformed into a mixed, compulsory, rationalist and secular character and hence the interruption has been witnessed with the creating of new social structure by liberating from the traditional forms.

Keywords: the announcement of republic, transformation, education, construction, social structure.

Özet

Tarihsel süreç içerisinde her toplum, kendi yaşam deneyimine uygun düşen koşulları ve mekanizmaları yaratabilmek için mücadele etmiştir. Bazen toplumsal düzenin sağlanması bazen de bizzat mevcut toplumsal yapının değişimi adına bu mücadelesini sürdürmüştür. Bireyin belirlenen amaçlar doğrultusunda yaratımı ile hemhal olan eğitim kurumu da söz konusu toplumsal inşa ve değişim sürecinin birincil sorumlusu olmuştur. 1923'te Cumhuriyet'in ilanının ardından yeniden örgütlenen eğitim sistemi de toplumsal inşa ve değişim misyonuna uygun bir şekilde ilkelerini belirlemiştir. Zorunlu, karma, akılcı ve laik bir nitelik kazanmış ve böylece

* ADDRESS FOR CORRESPONDENCE: **B. Mehmet Bozaslan**, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dumlupınar University, Turkey.

E-mail adres: bakkomehmetbozaslan@gmail.com

hem yeni bir toplumsal yapı inşa etmiş hem de geleneksel olanı geride bırakarak değişimi hazırlamaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: cumhuriyet'in ilanı, değişim, eğitim, inşa, toplumsal yapı.

1. Giriş

Tanzimat Fermanı'nın ilanı, imparatorluğun siyasi, hukuki ve idari yapılanması adına önemli ve geri dönüşü olmayan bir dönemi başlatmıştır. Kanunlaştırma çabaları içerisinde Batı'dan örnek alınarak çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve Batılı tarzda bir hukuk anlayışının temellerini teşkil edecek olan çeşitli hukuki ve idari kurumlar oluşturulmuştur (Unat, 2011). Fermanla eğitim ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamasıyla birlikte eğitim alanında da çeşitli düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Planlı bir şekilde ele alınmadan yapılan bu düzenlemeler, genellikle sınırlı ve yüzeysel kalmış ve dönemin düşünsel akımlarının uzlaşamayan alanlarından biri olmuştur. Nitekim eğitimin niteliğinin nasıl tanımlanması gerektiği ve eğitim sürecine kimlerin hangi koşullar altında katılabileceği, Osmanlı son dönemlerine kadar hummalı bir şekilde tartışılmaya devam edilmiştir. Amaç ve araçların odak noktasının tüm boyutlarıyla ortaya konulamaması, ikili yapının -medrese ve mektep gibi- varlığını sürdürmesi, eğitim politikalarının gelecek planlamasından ziyade gününbirlik birtakım sıkıntıların aşılmasına yönelik olması ve en önemlisi laik eğitimin önünde biriken engellerin görünürlüğünü koruması, Osmanlı'da modern eğitimin kurumsallaşmasının gecikmesine neden olmuştur.

Modern eğitim, Avrupa'da Aydınlanma Dönemi'nde başlamış ve modern eğitimin dayandığı temeller yine bu dönemde ortaya konmuştur. Akıl ve nesnel bilginin öne çıkarıldığı eğitim kurumlarında yeni bir birey yaratılmaya çalışılmıştır. Belli bir plan ve program çerçevesinde ilerleyen bu sürecin nihai çıktısının, toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişime katkı sağlayacak bir birey olması için çaba harcanmıştır. Bahsi geçen çaba zamanla devletin temel politikası haline gelmiş ve devletin varlığının, eğitim-öğretim sürecinde ihtiyaç duyulan yetilerle donatılan bireyler sayesinde korunacağı temel varsayımlar arasında yer almıştır. Ortaya çıkan bu yeni birey, arzu edilen yetileri kazanmış ve nesnel gerçekliği önceden önünde duran tüm dogmaları yıkmak amacıyla kullanmaya başlamıştır. Bu birey kendi aklına güvenmeye, kendi akli aracılığıyla düşünebilmeye başlamış ve metafizik yargıları ya da nesnellikten uzak kabulleri sorgular olmuştur.

Osmanlı'nın genel olarak 18. yüzyılda başlatılan modernleşme çabalarının eğitim boyutunda yeni bir birey yaratılması amacından ziyade daha önce de belirtildiği gibi eskinin korunarak yalnızca belirli yönlerinin revize edilmesi amacı okunmuştur. II. Meşrutiyet'in yarattığı nispi özgürlük ortamı, yeni bir dönemin habercisi gibi görünse de genel olarak benzer kaygılar devam etmiştir. İlerleyen zamanlarda elde kalan son çare olarak değerlendirilen Türkcülük ile yola devam etme kararı alan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), eğitim politikalarını da bu kararına uygun düşecek şekilde belirlemiştir. Ancak bu dönemde de eğitimin birliğini sağlama yolunda bazı adımlar atılmışsa da başarılı sonuçlar alınamamış ve eğitim alanında yaşanan koordinasyon ve örgütlenme problemi devam etmiştir (Akyüz, 1999).

1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile modernleşmenin en radikal evresine geçilmiştir. Batılı nosyonların benimsenmesi adına her adımın birbirini tamamladığı inkılaplar ile modernitenin akıl vurgusu öne çıkarılmaya çalışılmıştır. İnkılapların öncelikli hedefi, modern devletin kurulmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. Tanzimat ve İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) Dönemi'nde ivme kazanan modernleşme hareketleri, Cumhuriyet ile birlikte keskinleşmiş ve oldukça farklı bir boyut kazanmıştır. "Devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusu yerine modern devletin temel parametreleri nelerdir ya da "Çağdaş medeniyet seviyesine nasıl erişilebilir?" sorularına odaklanılmıştır. Bu soruların yanıtlarını bildiği ve hatalı yöntemleri belirgin bir şekilde okuyabildiği gözlenen Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, ivedilikle siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlarda modernleşme çalışmalarını başlatmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile kurulan yeni devlet de taşıdığı birtakım özellikler nedeniyle "modernleştirici" ünvanını almıştır. Cumhuriyet, "modernleşmiş devlet" in ve "modernleştirici misyonu" nun adı olmuştur (Çetin, 2003). "Modernleştirici devlet" in güçlü olmasının şartı "muasır medeniyetler seviyesi" ne ulaşmak olarak tanımlanmış ve modernleşmenin, devletin varlığının temel amacı olarak algılanması devlet dışındaki tüm değer ve olguların bu amacın aracına dönüştürülmesi sonucunu doğurmuştur (Akyüz, 1999). Dolayısıyla eğitim alanında yapılan düzenlemeler de devletin varlığı ve güvenliği nihai amacına odaklanmıştır.

Eğitim, Cumhuriyet'in temel ilkelerinin yeni nesle aktarılması ve belirli davranış kalıbı yaratması boyutu ile toplumsal düzeni yeniden tesis eden bir araç olarak görülmüş ve ideolojik formülasyonun gerçekleşmesinin ardından oluşacak bu toplumsal düzen amacına ulaşabilmek için de eğitimin laik, zorunlu, karma ve yaygın bir nitelik kazanması için çaba harcanmıştır. Ayrıca iktidarın meşruiyetini işleyen yönü, bu meşruiyetin ve yukarıda bahsedilen düzenin sağlanması adına toplumu terbiye etme ve ekonominin gelişime katkı sunması işlevi, eğitim

aracılığıyla ulaşılmaya çalışılan genel ve özel amaçlar arasında yer almıştır. Bunun için de eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve modern bilgiye tüm vatandaşların ulaşabilmesi, kısa vadeli maarif misyonu olarak tanımlanmıştır.

Yeni devlet, ülkeyi kurtarmak ve “muasır medeniyet seviyesi”ne ulaştırmak gibi iki temel misyon belirlemiştir (Heper, 2011). Kurtuluş Savaşı'nın neticelenmesinin ardından ülkeyi kurtarma misyonu fiili olarak gerçekleştirilmişse de asıl kurtuluşun belirtilen medeniyet seviyesine ulaşarak gerçekleştirileceği üzerinden hareket edilmiştir. Bu medeniyet seviyesine ulaşabilmenin en kestirme yolunun da modern eğitimden geçtiği vurgulanmıştır. Zira bu medeniyet seviyesine ulaşabilmek için modern eğitimin temelini oluşturan nesnel ve evrensel bilginin ve bu bilginin işlerliğini sağlayacak yapıların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. İlim ve fen, modern eğitim sürecinin başlıca parametreleri olarak tanımlanmıştır. Modern eğitim ile “eski”yi geride bırakabilmek adına değişim yolunu açmaya çalışmış hem de ortaya çıkan boşluğu doldurarak kapsamlı bir “inşa” sürecini başlatmıştır. Amacını belirleyen yeni rejim, belirlediği bu amacına ulaşabilmek ve süreç sonunda elde etmek istediği nihai çıktıya kavuşabilmek adına eğitimi, modern araçlarla donatmıştır. Eğitim sürecinin karma, yaygın, akılcı ve laik nitelikler kazanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu özellikler, aynı zamanda modern eğitimin içsel unsurlarını da oluşturmuştur. Başka bir ifadeyle, hem modern eğitimin özünün gerektirdiği adımlar atılmış hem de atılan tüm bu adımlar aracılığıyla siyasal, toplumsal ve kültürel bir dönüşümün alt yapısı hazırlanmıştır.

2. İnşa Ve Değişimin Yol Arkadaşı: Eğitim

Cumhuriyet'in 1923'te ilanı, bir rejim değişimden öte bir dünya tasavvuru değişimine de işaret etmiştir. Bu dünya tasavvurunun değişimine yönelik de başta toplumsal yapının değişimi olmak üzere bu toplumsal yapının ana unsuru olan bireyin değişimi öncelenmiştir. Dolayısıyla yönünü Batı'ya çevirdiğini ve modern olanı orada aradığını belirten Cumhuriyet'in kurucu kadrosu için bireyin arzulanacak yetilerle donatımı oldukça önemli görülmüştür. Gelecek nesillerin söz konusu bu yetilerle donatılması sürecinde yeni rejimin “yol arkadaşı” olarak eğitim seçilmiştir. Zira eğitim, Cumhuriyet'in ilkelerini öğrenmiş ve bu ilkeleri yaşamında içselleştirmiş bireyler yetiştirmekte kalmayacak hem de rejimin savunuculuğunu üstlenmiş bir gelecek yaratmış olacaktır. Bu nedenle eğitim sürecinin nitelikleri titizlikle belirlenmiş, Batı'da neler olup bittiği incelenmiş ve yabancı uzmanlardan raporlar hazırlamaları istenmiştir. Bu süreçte eğitimin bilimsel bilgiyi öncelemesi, laikleşmesi, karma, zorunlu ve yaygın özellikler kazanması sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bu özellikleri taşıması sonucunda da istenen sonucun elde edilebileceği tespiti üzerinden hareket edilmiştir.

3. Modern Eğitim Ve Özellikleri

3.1. Karma Eğitim

Karma eğitim, kız ve erkek çocuklarının çeşitli okul etkinliklerini birlikte yürüttükleri ve aynı çatı altında okumalarına fırsat veren bir eğitim şekli olarak tanımlanmıştır. Genel itibarıyla dünyada karma eğitim tartışmaları, 19. yüzyılda başlamış, uygulamalar ise kendisini 20. yüzyılda göstermeye başlamıştır. İlk uygulamaları, Kuzey Avrupa ülkelerinde görülen karma eğitim daha sonra kıtanın diğer ülkelerinde ve Amerika'da görülmeye başlamıştır (Binbaşıoğlu, 2005). Modern eğitim dinamiklerini üzerinde taşıyan karma eğitim, Cumhuriyet'in de eğitim örgütlenmesi ve planlamasında yer verdiği başlıklar arasında yer almıştır.

Osmanlı toplumsal düzeninin belirgin özelliklerinden biri kentsel mekanı cinsiyete göre ayırma ve kadının kamusal alandaki varlığını denetleme isteği olmuştur.¹ Kadınlar, kamusal alana yapılan katı sınırlamalar çerçevesinde katılabilmemiş ve mahremi temsil ettiği için çoğunlukla ev ve eve ait alanlarda yaşamını sürdürmüştür. Eğitim sürecine katılımı da bu nedenle oldukça sınırlı kalmış ve hatta Osmanlı son dönemine kadar eğitim olanaklarından yararlanması gereksiz bir çaba olarak görülmüştür. Ancak toplumun diğer yarısını oluşturmasının yanında kadının annelik rolü nedeniyle nesli yetiştirme görevinin öneminin farkına varılması ve kadınların da eğitim talebinde ısrarcı olmaları neticesinde kadınlar da eğitim sürecine dahil olmaya başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kız çocukları sadece ilkökul düzeyinde eğitim alabildiği için karma eğitim gündeme alınacak ciddi bir mesele olarak görülmemiştir. Tanzimat Dönemi uygulamalarıyla birlikte kız

¹Ayrıntılı bir analiz için bkz. Fatmagül Berktaş, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm”, Ed. Mehmet Ö. Alkan. **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi C:1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 353.

çocuklarına ortaöğretim kurumlarına gitme imkanı verilmiş; fakat kız öğrencilerle erkek öğrenciler her zaman farklı kurumlarda eğitim almışlardır. Bu dönemde, kız çocuklarının okuduğu binaların etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş ve erkeklerin bu çocukları görmelerine dahi müsaade edilmemiştir. Zorunluluk halleri dışında erkek öğretmen ataması yapılmayan bu okullara zorunluluk halinde yaşlı erkek öğretmenlerin atanmasına titizlikle dikkat edilmiştir (Başgöz & Wilson, 1968). Osmanlı eğitim sisteminde rastlanan bu ayrılık ve eşitsizlik, Cumhuriyet'in ilanının ardından birbiri ardına yapılan yasal düzenlemeler sayesinde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu için kadın nüfusun, eğitim sürecine dahil edilmesi ve bu sürecin tamamlanmasının ardından çalışma hayatına katılarak toplumun diğer yarısı olarak ekonomiye katkıda bulunması ihmal edilemeyecek ölçüde mühim bir mesele olarak kabul edilmiştir. Bizzat Mustafa Kemal, bu birlikteliğin öneminden bahsetmiştir:

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin ameli olması mühimdir.²

Toplumu kaldırmak istiyorsak izlememiz gereken daha emin ve daha etkili yol vardır. O da büyük Türk kadınına çalışmalara ortak etmek, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına bilimsel, toplumsal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.³

Bir sosyal topluluk, bir millet, erkek ve kadın denilen iki tür insandan oluşur. Kabul müdür ki, bir kitlenin bir parçasını geliştirelim, diğerini müsamaha edelim de kitlenin bütünü ilerletilebilmiş olsun? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlere bağlı kaldıkça diğer kısmı gökyüzüne yükselebilir. Şüphe yok, gelişmenin adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraberce arkadaşça atılmalı ve gelişme ve yenilik alanında birlikte kesin bir tavır alınmalı. Böyle olursa devrim başarılı olur.⁴

Mustafa Kemal'in yukarıda yer verdiğimiz sözlerinden de anlaşılacağı üzere eğitimde fırsat eşitliği derken genellikle kadınların erkeklerle eşit bir şekilde eğitim sürecine katılımından bahsedilmiştir. Bu katılım üzerine yapılan vurgu ile aynı zamanda geçmişin katı sınırlarının aşılması bağlamında oldukça kullanışlı bir söylem geliştirilerek geçmişle olan bağın koptuğunun altı özenle çizilmiştir.

Osmanlı son döneminde kadınlar, gönülsüz olarak eğitim kurumlarına çekilmiş; ama bu zorunluluk nedeniyle geniş bir kitleye ulaşamamıştır. Nitekim Cumhuriyet'in ilan edildiği sırada ülkede üç kız lisesi ve her bir il merkezinde kız numune ilkokulu miras alınmıştı. Velilerin kız öğrencilerin de ortaöğretim kurumlarına alınması için bakanlığa baskı yaptığı bu dönemde, konu Talim ve Terbiye Kurulu'nda tartışılmış; fakat herhangi bir karara bağlanmamıştır. Bu ortamda dönemin bakanı Mustafa Necati tüm sorumluluğu üzerine alarak Anadolu'daki yetmiş kadar ortaokulda karma eğitimi başlatmıştır (Binbaşıoğlu, 2005). Bu uygulama ile birlikte o ders yılı içerisinde Türkiye'deki hemen hemen bütün ortaokullarda karma eğitim uygulamasına geçildiği söylenebilir. Karma eğitime geçilen bu dönemde, bakanlık yayınladığı bir genelgeyle tüm okulların yeni uygulamanın sebep olabileceği her türlü kötü olayın doğrudan bakanlığa bildirilmesini istemiştir. Uygulamada alınan olumlu sonuçlar, ortaokulların tamamında karma eğitim uygulamasına geçişi ve ortaokulu bitiren kız çocuklarının liselerde erkeklerle beraber eğitim almasını beraberinde getirmiştir (Başgöz & Wilson, 1968). 1934'ten itibaren açılan yeni liseler karma eğitim okulları olarak açılmış ve zamanla erkek liselerine kız öğrenciler, kız liselerine de erkek öğrenciler kabul edilmeye başlamıştır (Binbaşıoğlu, 2005).

Cumhuriyet'in modern eğitim dinamiklerini yaratma ve geliştirme misyonu ile uyum içinde olan karma eğitim ile kadın ve erkek nüfusun aynı ortamda aynı eğitim-öğretim olanaklarından yararlanmaları oldukça önemli görülmüştür. Karma eğitime geçiş, kadının eğitimin her kademesinde bulunmasının pek mümkün olmadığı Osmanlı eğitim sisteminin tasfiye edildiğinin en açık göstergelerinden biri olarak simgesel bir öneme de sahip olmuştur. Böylece kadın nüfusun da eğitim sürecine dahili kadının hem evden çıkışı adına hem de nüfusun diğer yarısı olarak bir meslek edinerek ekonomiye sunacağı katkı adına oldukça işlevsel bir hal almıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in değişim ve inşa projesinin en önemli ayağından biri olan kadın ile ilgili çatışma yüklü mevzular aşılmaya çalışılmıştır.

3.1.2. Yaygın Eğitim

²Bkz. **Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri**, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1985.

³Bkz. Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XI, No. 4, Kasım 1985, s. 207.

⁴Bkz. **Atatürk ve Eğitim**, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı, Ankara, Şafak Matbaası, 1981, s. 220.

Yaygın eğitim ile ülkenin tüm fertlerinin devletin ideolojik değer ve ilkelerini öğrenmesi ve benimsemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Sistemin dayandığı ve üzerinde yükseldiği temel parametrelerin toplumun bütün kesimlerine ulaşabilmesi, modern devletin öncelikli amacı olarak kabul edilmiştir. Zira bu sayede devlet, aktarılan düşünüş ve davranış kodları aracılığıyla meşruiyetini güçlendirmiş ve aynı zamanda tüm bireylerin eğitim olanaklarından yararlanabilmesinin yolunu açmıştır.

Modern bir devlet olabilmek adına yoğun çaba gösteren Cumhuriyet'in kurucu kadrosu için de yaygın eğitim, eldeki önemli araçlardan biri olmuştur. Yeni rejimin ilkelerini yurttaşların tümüne öğretebilmek ve onları inkılapların koruyucuları olarak yetiştirebilmek için ülkenin her köşesine ulaşmaya çalışılmıştır. 8 Mart 1923'te yayınlanan ve Türk eğitim ilkelerini sıralayan genelgede bunun gerekli olan terbiyenin yurttaşların tümüne verilebilmesi için şart olduğu belirtilmiştir. Bu ulaşmanın yolları ve araçları imkanlar dahilinde değişiklik göstermişse de nihai amaç aynı kalmıştır:

Amelî ve şâmil bir maarif için hudud-u vatanın merakiz-i mühimmesinde asrî kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, darülmesailer⁵, müzeler, sanayii nefise meşherleri tesisi lâzım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilât-ı mülkiyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla teçhizi icap etmektedir.⁶

"Modernleştirici devlet", eğitim süreci sonrasında modern değerleri kabul edecek ve modernleşme hamlelerine pozitif katkı yapacak insanlar yetiştirmeyi kendisine amaç edinmiştir (Çetin, 2003). Bunu da eğitim kurumları aracılığıyla yapmaya çalışmış, bu nedenle de ideolojik dönüşüme hizmet edecek eğitim kurumlarının herkese açık olmasını ve toplumu oluşturan tüm fertlerin sunulan bu olanaklardan eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamaya çalışmıştır. Başka bir ifadeyle, "modernleştirici devlet" eğitimde fırsat eşitliği sağlayarak toplumun belli bir bölümünün değil; tamamının eğitime katılımının önünü açarak kendi düşünce, değer ve ideolojisini toplumun tamamına yaymaya çalışmıştır. Bireylerin bu kurumlara devam edebilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmış ve bu süreçte sahip olunması gereken herhangi bir ayrıcalık talep edilmemiştir.⁷

3.1.3.Zorunlu Eğitim

Eğitimin en genel amacı, insanı istenilen değerlerin hazırlayıcıları olarak yetiştirmek olmuştur (Küken, 2006). Nitekim daha önce değindiğimiz gibi eğitimin bu genel amacı, tarihsel süreç içerisinde hemen hemen bütün toplumların eğitim örgütlenmesinde göze çarpmıştır. Varlığını sürdürme endişesi taşıyan bu toplumlar, toplumu oluşturan en önemli unsur olan insanı doğduğu andan itibaren eğitim sürecinin içine çekmişlerdir. Bireyin rızasına bırakılmayan bu süreç, hem bireyin kendi kişisel gelişimi hem de toplumun bekası açısından mutlak gereklilik olarak kabul edilmiştir. Tarihin ilk dönemlerinde çok da planlı işlemeyen bu süreç, zaman içerisinde sistematik bir hal almıştır. Nitekim modern eğitim de sistematik ve planlı bir yapılanma ile başlamıştır.

"Modernleştirici devlet", başlangıçtan itibaren ideolojisini, sembollerini, kahramanlarını, ritüellerini ve sloganlarını küçük yaşlardan itibaren insanların dünyasına aktarmaya çalışmıştır (Çetin, 2003). Bu aktarma işlemini de daha önceki başlıklarda değindiğimiz gibi hem varlığın devamı hem de iktidarın meşruiyet zeminini oluşturabilmek adına yapmıştır. Modern değişimin gerektirdiği tüm kültürel kodlar, siyasal parametreler ve gündelik yaşamın pratikleri eğitim kurumlarında öğretilmeye ve istenilir davranış değişikliği yaratılmaya çalışılmıştır. Her bir ferdin bu sosyalleşme sürecinden geçerek modern devleti oluşturacak ve modern devletin güç aldığı dinamiklerin sürekliliğini sağlayacak vatandaşlar olarak yetiştirilmesi başlı başına bir zorunluluk olarak görülmüştür. Bu nedenle de bireylerin eğitim sürecine katılmaları zorunlu hale getirilmiş ve kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın bütün vatandaşların ilköğretimden geçmesi anayasada da bir ödev olarak tanımlanmıştır. Mustafa

⁵Atölye anlamında kullanılmıştır.

⁶Bkz. Atatürk Araştırma Merkezi **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, Ankara, 1997, s. 316.

⁷Osmanlı son döneminde artan okul sayısına paralel olarak eğitim olanaklarından yararlanan nüfus, sayısal olarak artmış gibi görünse de modern eğitimin "fırsat eşitliği" ilkesi tam manasıyla uygulanamamıştır. Her şeyden önce şer'i hükümlerle belirlenen kamusal alan sınırlarının kadınları içine almaması, bu ilkenin önündeki önemli engellerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun üst kademelerinde yer alan ailelerin kız çocukları, özel hocalardan aldıkları dersler aracılığıyla eğitim faaliyetlerine katılabılsa da toplumun önemli bir bölümünün bu olanakları yaratmada yetersiz kalması başlı başına bir sorun olmuştur. Osmanlı son dönemine doğru kız çocukları için de zorunlu eğitim ilkesi getirilmişse de kız ve erkek öğrencilerin gidebilecekleri okullar farklılık göstermeye devam etmiştir. Kız ve erkek öğrencilerin gidebilecekleri okulların birbirinden farklı olması kadın nüfusunu aleyhinde eğitimde fırsat eşitsizliğine neden olmuştur. Bkz. Mahmut Adem, **Atatürkçü Düşünce İşığında Eğitim Politikamız**, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2000, s. 24.

Kemal de “Maarif faaliyetimiz ilk tahsilin fiilen umumî ve mecburî olmasını [...], hedef tutmuştur.”⁸ diyerek 1924 Anayasası’nda yer alan “ödev” ibaresini maarif teşkilatının hedefleri ile ilişkilendirmiştir.

3.1.4. Laik ve Bilimsel Eğitim

Cumhuriyet’le yapılan misyon ve vizyon tanımlamaları ekseninde kökten değişim ve dönüşüm hamleleri ile ikili yapının ortadan kalkması sağlanmaya çalışılmıştır. Öncelikle medrese eğitimine son verilerek 1924’te eğitimde birliği amaçlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Böylece eğitim, laik bir zemine oturtulmuş ve modern eğitimin en önemli özelliği yerine getirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi’nde de eğitimin laikleştirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmış, ancak özellikle İslamcı kesimin etkin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde de rastlanan bu muhalefetin ana nedeni, İslam’ın kamusal alandaki etkinliğinin kırılması ve yeni neslin yerel aidiyetlerden ve dini öğelerden arındırılmış bir eğitim sürecine dahil edilmesi olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Cumhuriyet’in laikleşme politikaları ile yeni rejimin kuruluş ve gelişim felsefesine karşı duruşların tümü oldukça sert uygulamalarla durdurulmuş ve aykırı davranış sahipleri kim olursa olsun dışarıda bırakılmıştır. Siyasal egemenliğin gücünü ilahi kaynaktan aldığı Osmanlı geleneğinin devralındığı ve bu geleneğin etkilerinin güçlü bir şekilde hissedildiği bu dönemde, dışarıda kalma hali geniş bir kesime yayılmıştır. Ancak bu sorun zamanla ortadan kalkacak bir sorun olarak görülmüştür. Bireylerin, eğitim sürecine etkin bir şekilde katılımlarının sağlanmasının ve ideolojik dönüşüme kaynaklık edecek okulların yaygınlaşmasının, bu sorunun bertaraf edilmesi aşamasında işlevsel olacağı düşünülmüştür. Başka bir ifadeyle, ilahi güçten beslenen otoriteye koşulsuz bağlılığın ve İslami düşünüş şeklinin yerini modern algılayış ve düşünüş şeklinin alması sağlanmaya çalışılmıştır.

Modernleşme sürecinde amaç, “modernleştirici devlet”in gözetim ve denetimi altında toplumun tamamının modern eğitim kurumları aracılığıyla modern bilgiye ulaşmasının sağlanması olmuştur (Çetin, 2003). Bu çerçevede aklın, bilginin kaynağı olarak görüldüğü bir ortamda eğitimin evrensel, somut ve objektif kriterlere dayandırıldığı, deneye ve gözleme dayalı olarak elde edilen bilginin itibar gördüğü bir eğitim makul görülmüştür. Eğitim kurumlarında öğrencilere her şeyden önce aklın yol gösterileceğine inanması gerektiğinin öğretilmesinin önemi vurgulanmıştır. Aksi takdirde “terakki”nin güç olacağı ve esaretin kaçınılmaz olacağı belirtilmiştir:

Hiçbir delili mantığına istinat etmeyen bir takım an’anelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur; belki de hiç olmaz. Terakkide kuyut ve şurutlu aşamayan milletler hayatı makul ve amelî müşahade edemez. Hayat felsefesini vâsi gören milletlerin tahtı hâkimiyet ve esaretine girmeğe mahkumdur.⁹

Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki¹⁰ mütemeddin¹¹ bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferdi milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.¹²

Efendiler, dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir.¹³

Batı modernitesi değerlerinin ülkeye girişinin taşıyıcısı olarak laiklik, toplumsal yaşamı düzenlemeye ve uyumluluk sağlamaya yönelik genel eşdeğerlerin yürürlüğe konması anlamına da gelmektedir (Göle, 2010). Laik eğitim ise din etkisinden kurtulmuş olan, bireylerin dinsel inançlarına herhangi bir biçimde karışmayan ve öğretim kurumlarındaki çalışmalar ile din işlerini birbirinden ayrı tutan eğitimidir (Oğuzkan, 2003). Bu noktada eğitimin laik olmasından, eğitimin dini kuralların anlayış ve bakış açılarından ayrı ve farklı olarak kapılarını bilimsel düşünceye açacak şekilde yapılmış bir eğitim sistemi anlaşılır. Laik eğitimden, her şeyden önce bağımsız olmayan, özgür düşünceli, çağa uymada zorlanmayan bireyler yetiştirmek kastedilmektedir (Güneş & Güneş, 2003). Türkiye’de de laikliğin ilk uygulaması, Fransa’da olduğu gibi eğitim alanında gerçekleştirilmiştir (Âdem, 2008). 1923’te Cumhuriyet’in ilanının ardından da laikleşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Henüz Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) kabul edilmeden 7 Ocak 1924’te yabancı eğitim kurumlarının laikleştirilmesi çerçevesinde bu okullarda bulunan her türlü dini imgelerin kaldırılması için Milli Eğitim Bakanlığı

⁸Bkz. **Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri**, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1985.

⁹Bkz. Atatürk Araştırma Merkezi **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I**, Ankara, 1997, s. 376.

¹⁰İlerlemiş anlamında kullanılmıştır.

¹¹Medeni, görgülü anlamında kullanılmıştır.

¹²Bkz. Atatürk Araştırma Merkezi **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II**, Ankara, 1997, s. 48.

¹³Bkz. **Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri**, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1985.

(Maarif Vekaleti) tarafından bir genelge yayınlanmıştır.¹⁴ Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile de medreselerin varlığına son verilmiş ve tüm eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenen aynı düzenleme altında bir araya getirilmiştir (Özdalga, 2007). Din ve dine ait olan tüm aidiyet biçimleri, kamusal alanın dışına itilerek modern yaşamın temel pratikleri görünür kılınmaya çalışılmıştır. Laiklik, din-devlet ilişkilerini düzenleyici bir adım olarak kalmamış, aynı zamanda modern bir ulusal kimlik oluşturmanın aracı da olmuştur (Mert, 2001). Yeni bir insan tipi yaratılmaya çalışılmış ve bu yaratılan yeni insan tipinin kimliği, Osmanlı'da olduğu gibi din temelinde değil; laik temelde kurgulanmıştır (Çelik, 2001). Eğitim sistemi de bu yeni insan tipini yaratmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla öncelikle eğitimin laik bir nitelik kazanması için gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. 1926'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı genelgede de eğitimin "dünyevi" yani laik bir temele dayanması gerektiği üzerinde durulmuştur:

Türkiye'de herkesin millî ve dünyevi, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır... Eğitimin 'millî' olmasından maksat, gençleri, yaşayan bütün kurumları, düşünce ve idealleriyle millî topluma uydurmaktır... 'Dünyevi' kelimesinden hedeflenen anlam, eğitimin 'laik' olması, düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü kıran her türlü dini etkiden uzak bulunmaktır. 'Modern' deyimleriyle, eğitimin, yöntemler ve teknikler bakımından en yeni bilimsel kurallara göre sürdürülmesi, 'demokratiklik' ile de eğitim ve öğretimin bütün olanaklarından kadın erkek tüm ulus bireylerinin eşit derecede yararlanması, serveti, toplumdaki yeri ne olursa olsun her gencin yeteneği ve zekâsı derecesinde öğrenim görebilmesine hiçbir engelin konmaması düşünülmüştür.¹⁵

Mustafa Kemal için de eğitimin laik bir nitelik kazanması eğitimin müspet ilimlerin öncülüğünde bir programa sahip olması ve dini egemenliği elinde bulunduranların denetiminden çıkarak devlet kontrolüne girmesi anlamına geldiği gibi eğitimin bu dünyayı önceleyen bir şekilde yeniden düzenlenmesini anlatmıştır (Aytaç, 1984). 1927'de de din dersleri okul müfredatından çıkarılmış ve 1928'de İslam'ı devletin resmi dini olarak tanımlayan Cumhuriyet'in ilk anayasasının ikinci maddesi değiştirilerek din ve devlet işlerinin ayrılması ilkesi getirilmiştir (Özdalga, 2007).

4. Sonuç

Modernleşme sürecini, eski ile olan bağlarını koparabilmek için çok daha radikal bir şekilde başlatan ve genişleten yeni rejim için, eğitim ve eğitimin işlevsel yönünü göz ardı etmek mümkün değildi. Bu nedenle de her şeyden önce yeni bir kuşak ve dolayısıyla yeni bir toplum yaratabilecek olan eğitim, adeta mevcut derdin devası olarak görüldü. Cumhuriyet'in ilkelerini anlatacak ve benimsetecek olan eğitim, inşası tamamlanmaya çalışılan devletin elindeki en önemli malzemelerden biri oldu. Belirlenen amaca ulaşabilmek için eğitim, zorunlu, laik, yaygın ve karma niteliklere sahip olmalıydı. Zira "muasır medeniyet" vizyonuna sahip olan yeni devletin, eğitimi tüm bu nitelikleri ele alarak işlemeden başka bir yolu da yoktu. Belirli bir yaşa gelmiş tüm çocuklar, yeni rejimi tanıyabilmek ve ulus-devletin bir ferdi olarak yetişebilmek için eğitim sürecine dahil olacaklardı ve bu süreç, bireylerin tercihlerine bırakılmazdı.

Okullar, kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim aldıkları, yine "eski"den farklı olarak ilk defa biraya geldikleri ve bir bütünün parçalarını oluşturdukları mekanlardı. Bu mekanlarda anlatılan konular ve konuların ele alınış şekli de bilime ve evrensel gerçekliklere aykırılık taşımayacaktı. Başka bir ifadeyle, ders kitaplarının içeriğini dini öğretiler ya da bilgiler oluşturmayacaktı. Ancak bilimsel bilginin yol göstericiliğinde arzulan medeniyet seviyesine ulaşılabilirdi. Problemi "eski"nin geleneğe tutunmuş çaresizliğinde gören yeni rejim için eğitimin bilimsel verilerle donatılması ve bu verilerin ışığında gelecek kuşakların yetiştirilmesi, rejimin güç kazanabilmesi için elzemdi. Nitekim başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyet'in kurucu kadrosu için dinsel vurgulardan arındırılmış ve bilimi öncelemiş eğitim kurumları, bu değişim ve inşa sürecinde vazgeçilmez bir öneme sahip olacaktı.

Kaynakça

Adem, M. (2000). *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
Âdem, M. (2008). *Çağdaş Üniversite mi Medrese mi*, Ankara, Phoenix Yayınevi.

¹⁴Bkz. *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1985.

¹⁵Bkz. Necdet Sakaoglu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 34-35.

- Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri (1985). İstanbul, Milli Eğitim Yayınları.
- Atatürk Araştırma Merkezi (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Ankara.
- Atatürk Araştırma Merkezi (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Ankara.
- Atatürk ve Eğitim (1981). *Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı*, Ankara, Şafak Matbaası.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*, 3. basım, İstanbul, Alfa Yayınevi.
- Aytaç, K. (1984). *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara, AÜ basımevi.
- Başgöz, İ. ve Wilson, E. H. (1968). *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara, Dost Yayınları.
- Berktaş, F., (2009). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", Mehmet Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi C:1*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Binbaşoğlu, C. (2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Çelik, N. B. (2001). *Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/Kemalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çetin, H. (2003). *Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Göle, N. (2010). *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*, 2. basım, Ali Berktaş (Çev.), İstanbul, Metis Yayınları.
- Güneş, M., ve Güneş, H. (2003). *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açından...*, Kadriye Göksel (Çev.), İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık.
- Karagözoğlu, G. (1985). Atatürk'ün Eğitim Savaşı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, No. 4.
- Küken, G. (2006). Türkiye'de Eğitim Felsefesi, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi*, Muhsin Hesapçıoğlu & Alpaslan Durmuş (Ed.), Ankara, Nobel Yayınları.
- Mert, N. (2001). *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu*, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/Kemalizm*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Oğuzkan, T. (2003). *Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim*, *Atatürkçülük: Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler*, Ankara, MEB.
- Özdalga, E. (2007). *İslamcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif*, Gamze Türkoğlu (Çev.), 2. basım, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Unat, K. (2011). Osmanlı Devleti'nde Sosyo-Ekonomik Düzen ve XIX. Yüzyıl Yenileşme Hareketleri, Temuçin Faik Ertan (Ed.), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi.